

PE MARGINEA UNEI RECENZII

de N. CONOVICI

Autorul discută opiniile exprimate de **Radu Harhoiu** în recenzia publicată în nr. 1/1996 al revistei noastre cu privire la datarea primelor manifestări ale purtătorilor culturii **Poienești-Lukașevka**.

În fascicolul 1/1996 al acestei reviste, la p. 108–110, d-l Radu Harhoiu (în continuare R. H.) publică o recenzie a cărții lui Mircea Babeș, *Die Poienești-Lukașevka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*, publicată în seria Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 30, Bonn, 1993.

În cele ce urmează nu ne referim la întreaga recenzie, judicios întocmită – mai puțin pasajele „moralizatoare” din partea finală. Atenția ne-a fost atrasă de un pasaj aluziv pe care-l reproducem în continuare:

„O anumită discrepanță între menționarea lor (a bastarnilor – n. n.) în izvoarele scrise încă din secolul al III-lea a.Chr. și începutul culturii în primele decenii ale secolului al II-lea nu trebuie să stârnească îngrijorare. Poate ar fi trebuit subliniat mai clar, pentru cine nu știe sau nu vrea să înțeleagă, că este o diferență între primele mențiuni ale unei populații și momentul cristalizării ei culturale, condiție *sine qua non* a identificării ei cu mijloacele arheologice. Și mai este ceva. Informația scrisă este deosebit de importantă. Absolutizarea datelor ei în judecarea fenomenelor arheologice este însă riscantă. După cum nu trebuie să acordăm o importanță determinantă nici încadrării cronologice a unor descoperiri ceramice, în acest caz ale culturii P–L, prin datarea nivelului în care au fost descoperite într-o așezare din afara ariei propriu-zise a culturii, și încă una cu multe niveluri de locuire, cu ajutorul amforelor ștampilate, fie ele și rodene. Problema aici nu este datarea prin ștampile, ci definirea nivelului arheologic respectiv”.

Acesta este pasajul. Oricine își poate da seama din lectura lui de două lucruri: mai întâi că datarea începutului culturii Poienești-Lukașevka propusă de M. Babeș (primele decenii ale sec. II a.Chr.) nu pare a fi în concordanță nici cu mențiunile izvoarelor scrise despre bastarni, nici cu unele (nenumite) descoperiri arheologice dintr-o așezare situată în afara ariei respectivei culturi; în al doilea rând, că există cineva (iarăși nenumit) care „nu știe sau nu vrea să înțeleagă” și care a atras atenția asupra acestor neconcordanțe. Mai există și alți autori care au contestat fie încadrarea etnică, fie cronologia culturii respective. R.H. nu-i menționează, cu toate că atunci când scrii o recenzie se cuvine să cunoști și argumentele contrare. Autorul misterios care „păcătuiește” față de opera lui M. Babeș este nimeni altul decât persoana

mea. De ce? Pentru că singura așezare din afara culturii Poienești–Lukașevka unde a apărut ceramică de acest fel în condiții stratigrafice clare este aceea de la Satu Nou – Valea lui Voicu.

Dacă R. H. ar fi avut curiozitatea (nemaivorbind că era obligat să o facă, măcar după ce i-am atras atenția ca membru al redacției revistei) să-mi citească lucrările în care fac referire la aceste descoperiri¹, s-ar fi convins că lucrurile nu stau deloc așa cum le prezintă el.

Însuși R. H. arată că încadrarea cronologică a culturii P–L s-a făcut în principal prin analiza combinatorie a numai *trei* necropole! Oricât de bine ar fi fost făcută această analiză (și este!), apare evident pentru oricine (în afară de R. H.) că ea nu poate oferi o încadrare cronologică precisă unei întregi culturi, ci doar pentru cazurile studiate. De fapt M. Babeș a avut în vedere și amforele șampilate descoperite în aria culturii de care se ocupă sau perlele de sticlă elenistice cu foiță de aur, ca obiecte mai sensibile cronologic. Că nici cronologia șampilelor rhodiene nu este încă reconstituită fără drept de apel este de asemenea un fapt de care poate fi ținut seama. Întâmplător însă, tocmai șampilele găsite în mediu P–L sunt cele mai bine datate în momentul de față. Spre deosebire de studiile sale anterioare, M. Babeș este dispus acum să accepte un început al culturii P–L chiar de la sfârșitul sec. III a.Chr., după cum arată cea mai veche șampilă rhodiană descoperită (Borniș), și faptul că orizontul cel mai timpuriu de morminte de la Poienești se arată a fi mai vechi decât celelalte șampile amforice (cca 188–176 a.Chr.), reprezentate și în așezarea ceva mai târzie de la Borosești, considerată contemporană cu necropola (p. 153 din volum).

În ceea ce privește izvoarele scrise, este știut că acestea nu pot menționa o populație înainte ca ea să existe, iar de cele mai multe ori o fac la multă vreme *după* constituirea civilizației acesteia. Dacă o populație nu poate fi (deocamdată) identificată arheologic ca datând din momentul menționării sale în izvoare, aceasta nu înseamnă că ea, populația, nu avea o cultură materială!

Să vedem acum care au fost de fapt interpretările mele.

În raportul preliminar privind așezarea getică de la Satu Nou – Valea lui Voicu, referindu-mă la nivelul IV al așezării², scriam următoarele: „În 1988, după înlăturarea resturilor amintitei locuințe din nivelul III situate la baza valului, am constatat că acestea se aflau pe un strat de înălțare din pământ brun, amestecat cu cenușă și materiale arheologice; acest strat suprapunea dărămăturile unei mari locuințe incendiate, prevăzută cu o platformă-pavaj din lespezi de piatră, a cărei cercetare este în curs. *Subliniem faptul că pozeaua locuinței din niv. III era bine păstrată, astfel că „sigila” perfect materialele aflate dedesubt. Respectiv materiale se datează exclusiv la sfârșitul sec. III î.e.n. și, eventual, începutul sec. II î.e.n.* (sublinierea noastră, N. C.). Alături de ceramica getică și elenistică, între care mai multe torți de amfore cu șampile, au fost recoltate mai multe fragmente ceramice aparținând *culturii Poienești–Lukașevka*, atribuite *bastarnilor...*”.

¹ N. Conovici, CCDJ 2, 1988, p. 129–141; M. Irimia, N. Conovici, Thraco-Dacica 10, 1989, 1–2, p. 115–154; N. Conovici, SCIVA 43, 1992, 1, p. 3–13.

² Irimia, Conovici, *op. cit.*, p. 121–122 și planurile de la fig. 7, 8.

continuare arătam că asemenea materiale au apărut și în alte niveluri, fie purtate ca în nivelurile mai vechi, fie *in situ* ca în niv. I și II (datate în sec. I a.Chr.). Astăzi, după studierea în detaliu a ștampilelor amforice din această așezare – vezi și studiul nostru din această revistă, fasc. 1/1992 – optăm pentru datarea sfârșitului nivelului IV în penultimul deceniu al sec. III a.Chr.

Prin urmare, atunci când datam fragmentele P–L în cursul sec. II a. Chr., punându-le pe seama unei incursiuni bastame care ar fi pus capăt primei faze a așezării, ne bazam pe niște condiții stratigrafice foarte precise.

Pe de altă parte, arătam în studiul din 1992 că față de contextul arheologic de mai sus, toate amforele ștampilate descoperite în mediul culturii P–L sunt mai târzii decât cele mai recente ștampile de la Valea lui Voicu, anume între cca. 202–201 a.Chr. (ștampila de la Borniș, jud. Neamț) și ante 167 a.Chr.³ Luate pe așezări, ele constituie loturi foarte restrânse a căror datare pare a coincide cu perioadele incursiunilor bastame în Balcani la chemarea regilor Macedoniei Filip V și apoi Perseu. Acest fapt a fost admis în volumul citat și de M. Babeș. Am ținut seama și de izvoarele literare (Titus Livius în principal) care arată că bastarnii veniseră în număr foarte mare, probabil cu familiile, de vreme ce 30 000 (conduși de Clondicus) au continuat în 175 a.Chr. incursiunile împotriva dardanilor, iar alții au făcut calea întoarsă. Pentru a explica această discrepanță cronologică formulăm următoarea ipoteză: „În ultimele decenii ale sec. III î.e.n. și primele decenii ale sec. II î.e.n. această populație nu era încă stabilizată pe un teritoriu precis, ci ducea o viață seminomadă. Putem presupune că ocuparea întregului teritoriu a avut loc abia după întoarcerea din Tracia și Dardania și a continuat și după aceea, prin sosirea de noi contingente. Cercetările viitoare vor trebui să delimiteze aria inițială ocupată de bastarni între cca. 220 – 180 î.e.n., cu tipurile de așezare și mormintele din acea perioadă”⁴. După opinia mea, descoperirile de la Valea lui Voicu vin să „concilieze” izvoarele literare cu informația arheologică referitoare la bastarni.

Este aceasta o absolutizare a izvoarelor?

Să vedem acum ce scria M. Babeș într-o sinteză a cărții de care ne ocupăm, pe care am folosit-o pentru studiul nostru din 1992: „În prezent nu se mai poate vorbi de un decalaj de timp considerabil între datele arheologice și cele istorice privitoare la bastarni. Pe de o parte, cele mai vechi mențiuni despre aceștia (Pseudo-Scymnos 797, Trogus Pompeius, *Proleg.* XXXIII și, indirect, decretul olbian pentru Protogenes, SIG³, p. 737 urm.) sunt discutabile din punct de vedere cronologic și, după părerea noastră, nu pot fi în nici un caz datate înainte de anul 200 î.e.n. *Este de altfel cunoscut că între anii 179 și 168, bastarnii au fost mai mult prezenți în Balcani, ca aliați ai regilor macedoneni Filip al V-lea și Perseu (cf. F. Papazoglu, 1978, p. 161–171) astfel că așezarea lor în spațiul de la răsărit de Carpați a devenit*

³ Conovici, SCTVA 43, 1992, 1, p. 9–11.

⁴ *Ibidem*, p. 12.

efectivă abia către mijlocul sec. II î.e.n. (sublinierea noastră, N. C.). Acest fapt concordă în esență cu data de început a culturii P–L deplin constituite (faza I)⁵.

Această interpretare ridică două probleme. Dacă M. Babeș nu este de acord cu datarea în sec. III a.Chr. a informațiilor din izvoarele scrise menționate, trebuia să recurgă la critica de text, independent de datele arheologice. A-l data pe Demetrios din Callatis, de pildă, principalul izvor folosit de Pseudo-Skymnos, în sec. II a.Chr. mi se pare destul de dificil. În volumul discutat aici, el preferă încă să admită acele interpretări ale izvoarelor (inclusiv inscripția lui Protogenes de la Olbia) care susțin datarea respectivelor evenimente în sec. II a.Chr. sau chiar mai târziu (p. 169–173).

Pe de altă parte, dacă cultura P–L (respectiv stabilizarea bastarnilor la est de Carpați) s-a făcut după întoarcerea lor din Balcani, se pune problema de unde au fost aduși și unde s-au întors după fiecare campanie. Mai mult decât atât, pentru a fi cunoscuți de macedoneni în vremea lui Filip V (ante 182 a.Chr.), ei trebuiau să-și fi făcut simțită prezența un timp mai îndelungat în teritorii apropiate acestora, adică probabil tocmai în zona gurilor Dunării unde-i menționează și izvoarele scrise. Și dacă se aflau pe acolo, fie ca populație stabilă, fie în mișcare cum este mai verosimil, trebuiau să fi avut și o cultură materială. Să remarcăm aici și faptul pozitiv că M. Babeș admite că sub numele de „bastarni” din izvoarele scrise puteau figura și purtătorii altor culturi (Przeworsk și Zarubineț – p. 175).

În această situație, prezența bastarnilor în dreapta Dunării cu ocazia unor raiduri cu mult înainte ca aceștia să fie înregistrați în izvoarele scrise este foarte verosimilă. Iar descoperirile de la Satu Nou – Valea lui Voicu par să confirme acest lucru⁶. Datorită numărului mare de ștampile amforice (peste 400, nu doar rhodiene), datarea nivelurilor arheologice din această așezare este bine asigurată. Mai mult, întreg lotul de ștampile formează un complex în sine, care nu se poate data mai târziu de penultimul deceniu al sec. III a.Chr., cu o singură excepție – o ștampilă rhodiană găsită în valul de apărare din sec. I a.Chr. Domnul R. H. ar fi dorit poate să datăm nivelurile de la Satu Nou după cronologia culturii P–L propusă de M. Babeș, ignorând tot ce se știe astăzi despre ștampilele amforice!

Dacă ar fi citit studiile noastre, R. H. ar fi observat că de fapt ele nu contrazic datările lui M. Babeș în ceea ce privește cultura P–L deplin constituită. „Cristalizarea culturală” pentru care ne ceartă putea avea loc și înainte de a fi perceptibilă cu mijloacele arheologiei, oricum însă *înainte* de primele mențiuni din izvoarele scrise, pe care nu le putem forța după cum ne convine. Este ceea ce am încercat să demonstrăm.

Domnul R. H. se luptă vajnic cu morile de vânt! *Cui prodest?*

⁵ Babeș, SCIVA 36, 1985, 3, p. 209.

⁶ Idem, *Die Poienești–Lukaševka Kultur...*, p. 153 Autorul admite că o cale de procurare a amforelor rhodiene au fost contactele bastarnilor cu locuitorii unor așezări getice din Dobrogea, ca cea de la Satu Nou. Pentru discrepanța cronologică dintre ștampilele de la Satu Nou și cele găsite în mediu P–L, vezi mai sus.

AUTOUR D'UN COMPTE RENDU

RÉSUMÉ

On discute les opinions exprimées par Radu Harhoiu dans le compte rendu publié dans le n° 1/1996 de notre revue, au sujet de la datation des premières manifestations de la civilisation de Poieniști–Lukaševka. Dans l'établissement gète de Satu Nou – Valea lui Voicu on a découvert, dans une couche bien individualisée datant du dernier quart du IIIe s. av. J.-C., plusieurs tessons appartenant à cette civilisation. R. H., ignorant les arguments de l'auteur, lui attribue des interprétations que celui-ci n'a jamais exprimées. L'auteur en apporte les rectifications qui s'imposent.

